

Handschriftonderzoek in het kader van terrorismebestrijding

Quick scan landenstudie

Drs. Sander Flight
Dr. Cees Wiebes

Samenvatting

Introductie

Het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) heeft in 2015 in het kader van een bezuiniging besloten drie deskundigheidsgebieden af te bouwen: vergelijkend handschriftonderzoek, vergelijkend verfonderzoek en vergelijkend morfologisch haaronderzoek. De vraag naar deze 'kleine gebieden' is te gering, aldus de minister van Veiligheid en Justitie. De ondernemingsraad gaf geen toestemming voor de reorganisatie en daarom is eind 2015 gekozen voor flankerend beleid voor de drie onderzoeksgebieden, waaronder vergelijkend handschriftonderzoek: in 2016 en 2017 wordt het handschriftonderzoek door het NFI uitbesteed aan andere geaccrediteerde onderzoeksinstituten. Aanvragers van onderzoek mogen daar niets van merken: niet in kwaliteit en doorlooptijd, maar ook niet in kosten of in de procedure. Ze kunnen hun stukken gewoon naar het NFI brengen en het NFI zorgt als *one-stop shop* voor de rest. Op 1 maart 2016 is deze nieuwe werkwijze van start gegaan: de vier handschriftonderzoekers die het NFI in dienst had zijn elders aan de slag gegaan of binnen het NFI herplaatst.

Naar aanleiding van signalen uit Australië is de vraag opgekomen of er in andere landen een trend is te zien waarbij handschriftonderzoek ook in het kader van terrorismebestrijding wordt ingezet. Wellicht kiezen terroristen bewust voor handgeschreven communicatie omdat digitale berichten te veel sporen achterlaten. De directie van het NFI besloot een onderzoek aan te vragen bij het WODC naar het belang van handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding in Nederland en een aantal andere landen. Dit rapport is daar het resultaat van.

Onderzoek

Dit onderzoek moet duidelijk maken hoe groot de vraag naar vergelijkend handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding is in Nederland en in acht andere landen. Tevens is de vraag hoe de behoefte zich ontwikkelt en of er trends zichtbaar zijn. In de loop van het onderzoek is de vraag toegevoegd waarom de latente behoefte aan handschriftonderzoek niet leidt tot manifeste aanvragen voor dergelijke onderzoeken.

Er zijn drie soorten informatie verzameld om de onderzoeksvragen te beantwoorden: literatuur, registratiecijfers en interviews. In de bijlage staat de onderzoeksverantwoording. De interviews bleken de meest bruikbare informatie op te leveren. We spraken met vijftien Nederlandse experts (6 NFI, 3 handschriftonderzoekers en 6 aanvragers van handschriftonderzoek). Daarnaast spraken we zestien buitenlandse experts uit acht verschillende landen: Australië, Canada, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Zweden (8 forensisch handschriftonderzoekers en 8 terrorismebestrijders bij de politie of bij een inlichtingen- of veiligheidsdienst). Voor de begeleiding is door het WODC een onafhankelijke begeleidingscommissie in het leven geroepen met experts uit wetenschap en praktijk.

Dit onderzoek gaat uitsluitend over de rol die handschriftonderzoek speelt bij de preventie en bestrijding van terrorisme. Het onderzoek geeft geen antwoord op de vraag of er überhaupt behoefte bestaat aan forensisch handschriftonderzoek in Nederland en ook niet op de vraag of, en zo ja hoe, het NFI aan die behoefte zou moeten voldoen.

Handschriftonderzoek: algemeen

Vergelijkend handschriftonderzoek is een identificatiewetenschap. Er wordt een vergelijking gemaakt tussen een betwist handschrift en een vergelijkingshandschrift waarvan de schrijver bekend is. Het onderzoek leidt tot een uitspraak hoe waarschijnlijk het is dat beide documenten door dezelfde persoon zijn geschreven. Het doel is bewijsmateriaal vergaren waarmee een rechter de identiteit van de schrijver vast kan stellen. Handschriftonderzoekers doen geen uitspraken over de inhoud van het geschrevene.

Het aantal handschriftonderzoeken bij het NFI is sterk gedaald in de afgelopen decennia: van ongeveer 600 per jaar rond 1985 naar jaarlijks circa 60 in de afgelopen vijf jaar. Inhoudelijke informatie over de aangevraagde handschriftonderzoeken wordt niet door de Front Desk van het NFI geregistreerd en daarom kunnen we op basis van de cijfers niet zeggen hoe vaak er vergelijkend handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding is uitgevoerd. Wel blijkt dat de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, AIVD en MIVD, niet in de registratie staan als afnemers van handschriftonderzoek. Maar dat wil niet zeggen dat er geen onderzoek voor terrorismebestrijding is uitgevoerd: ook de politie – verantwoordelijk voor 69 procent van alle aanvragen van handschriftonderzoek in de afgelopen vijf jaar – kan onderzoek doen in het kader van terrorismebestrijding. Er is geen kwantitatieve informatie voor een antwoord op de vraag hoeveel handschriftonderzoek er ten behoeve van terrorismebestrijding is uitgevoerd en of er een trend in te zien is. We moeten ons dus baseren op de interviews.

Handschriftonderzoek is volgens een groot aantal respondenten relevanter dan veel andere forensische disciplines. Teksten zeggen namelijk niet alleen iets over de bron (wie schreef dit?), maar ook over de activiteit (wat deed of dacht die persoon?). Dat maakt handschriftonderzoek ook relevant voor terrorismebestrijders die immers niet alleen de schrijver van een tekst willen identificeren, maar ook informatie willen hebben over plannen en overtuigingen van de personen die ze in beeld hebben. De handschriftonderzoeker legt de link tussen schrijver en document en de terrorismebestrijder kan vervolgens de link leggen tussen de schrijver en de inhoud van het document.

> Zie hoofdstuk 2.

De stand van zaken

De drie Nederlandse forensisch handschriftonderzoekers waar wij mee spraken zeggen de afgelopen jaren geen onderzoek in het kader van terrorismebestrijding te hebben gedaan. Ook de instanties die handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding zouden hebben kunnen aanvragen lieten weten dat ze dat niet of nauwelijks doen. In Nederland wordt forensisch handschriftonderzoek dus niet of nauwelijks ingezet ten behoeve van terrorismebestrijding: 'hooguit enkele keren per jaar'.

In het buitenland is het beeld diverser. In drie landen (Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Zweden) speelt handschriftonderzoek nauwelijks een rol bij terrorismebestrijding – net als in Nederland. In de vijf andere landen die we hebben onderzocht (Australië, Canada, Duitsland, Frankrijk, Spanje) is handschriftonderzoek in het kader van terrorismebestrijding juist wel heel belangrijk. In twee daarvan is het zelfs een standaard onderdeel binnen elk groot contraterrorisme onderzoek.

> Zie hoofdstuk 3.

Trends

Aanvragers van handschriftonderzoek in Nederland zien een afname van noodzaak voor handschriftonderzoek door digitalisering van communicatie: er zijn steeds minder handgeschreven teksten en zelfs dreigbrieven zijn nu vaak digitaal. Ook is er minder vergelijkingsmateriaal. De Nederlandse handschriftonderzoekers zien die trend ook, maar denken dat de pen de komende decennia niet zal verdwijnen.

De behoefte aan handschriftonderzoek specifiek ten behoeve van terrorismebestrijding is volgens de meeste Nederlandse respondenten niet veranderd de afgelopen jaren: die was en is klein. Twee respondenten hebben een afwijkende mening. Eén van hen kreeg in 2016 het verzoek een groot aantal handschriftonderzoeken uit te laten voeren. Omdat het NFI die expertise niet meer in huis heeft en uitbesteding onacceptabel was voor deze afnemer, moesten de onderzoeken worden uitgezet bij forensische instituten in andere landen. Een tweede respondent is ervan overtuigd dat er een 'enorm grote' behoefte aan handschriftonderzoek is in het kader van terrorismebestrijding.

In de andere landen blijkt dat er in zes van de acht landen een grote of groeiende behoefte bestaat aan handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding. In Denemarken en Zweden konden de respondenten niets over een trend zeggen, maar in de andere zes landen waar we onderzoek deden deed men dat wel. In drie landen is sprake van een constante en 'onverminderd grote' behoefte: Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

In de drie andere landen is er een groeiende behoefte aan handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding: Australië, Canada en Spanje. In twee van deze landen, namelijk Australië en Spanje, zijn speciale afdelingen opgericht voor documentonderzoek en handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding.

De meeste respondenten kunnen of mogen niet zeggen of terroristen bewust kiezen voor handgeschreven boven digitale communicatie. In Nederland denken de drie respondenten die hier iets over wilden zeggen niet dat terroristen daar bewust voor kiezen. Uit het buitenland komen andere signalen: in een documentaire en volgens vier deskundigen in drie landen. Harde conclusies zijn niet mogelijk omdat er te weinig gegevens zijn: het is anekdotiek op één geval na waarin deze bewering werd ondersteund door onderzoekservaringen.
> Zie hoofdstuk 4.

Van behoefte naar vraag

Om de behoefte aan vergelijkend handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding om te zetten in daadwerkelijke aanvragen voor dergelijk onderzoek moet volgens de respondenten in binnen- en buitenland aan een aantal voorwaarden zijn voldaan.

Marketing is nodig om handschriftonderzoek bekender te maken bij mogelijke afnemers. Vijf potentiële afnemers van handschriftonderzoek in Nederland waar wij mee spraken verkeerden in de (foutieve) veronderstelling dat het NFI geen handschriftonderzoek meer levert. Maar marketing is niet voldoende: er zijn meer belemmeringen volgens degenen waar wij mee spraken. Allereerst zou er ook onderzoek naar handschriften in het Arabisch mogelijk moeten zijn – hoewel men zich realiseert dat dit zeer complex is door de verschillen in handschriften tussen verschillende regio's. En zelfs dan zullen medewerkers van inlichtingen- en veiligheidsdiensten hun documenten niet ter beschikking stellen, vanwege de vertrouwelijkheid van de documenten en het vereiste niveau van beveiliging. Dan zouden de handschriftonderzoekers gescreend moeten zijn en naar de diensten toe moeten komen om hun werkzaamheden aldaar te verrichten. Een laatste belangrijk punt is dat het bij terrorismebestrijding niet alleen om bewijsvoering, maar ook om beeldvorming gaat en dat vergt meer flexibiliteit en integraliteit aan de kant van de handschriftonderzoekers. Een paar handschriftonderzoekers waar wij mee spraken bleken die behoefte overigens goed te begrijpen. Zij gaven aan dat het zinnig zou zijn om vooraf 'mee te denken' in breed samengestelde groepen experts. Nog een stap verder ging men in Australië en Spanje, waar speciale afdelingen met document- en handschriftonderzoekers voor terrorismebestrijding werden opgericht. Het blijkt dat vraag en aanbod in die landen goed op elkaar aansluiten en dat het aantal verzoeken om handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding toenam.

> Zie hoofdstuk 5.

Onderzoeksvragen & antwoorden

Het voorgaande overziend kunnen we de onderzoeksvragen uit hoofdstuk 1 als volgt beantwoorden:

Onderzoeksvraag 1

In welke mate en op welke wijze(n) maken organisaties die in Nederland betrokken zijn bij terrorismebestrijding gebruik van handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding?

Handschriftonderzoekers NFI hebben afgelopen jaren geen onderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding gedaan. Afnemers van dergelijk onderzoek bevestigden dat het niet of nauwelijks gebeurde: 'hooguit enkele keren per jaar'.

> Zie hoofdstuk 3

Onderzoeksvraag 2

In welke mate en op welke wijze(n) maken de organisaties die in andere landen betrokken zijn bij terrorismebestrijding gebruik van handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding?

Nauwelijks in Denemarken, Verenigd Koninkrijk en Zweden. In Australië, Canada, Duitsland, Frankrijk, Spanje is handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding heel belangrijk. In Australië en Spanje is het standaard binnen elk groot contraterrorisme onderzoek.

> Zie hoofdstuk 3

Onderzoeksvraag 3

Is er binnen deze organisaties in Nederland of in de andere landen sprake van een afnemende, gelijkblijvende of toenemende behoefte aan de inzet van handschriftonderzoek in het kader van terrorismebestrijding?

Nederland: Behoefte is volgens meeste Nederlandse respondenten niet veranderd in afgelopen jaren: die was en is klein. Volgens twee respondenten is er wel grote (latente) behoefte. Andere landen: gelijkblijvende (grote) behoefte in Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk. Groeiende behoefte in Australië, Canada en Spanje.

> Zie hoofdstuk 4

Onderzoeksvraag 4

Is er sprake van een nationale of internationale trend in de behoefte aan of vernieuwde inzet van handschriftonderzoek in het kader van terrorismebestrijding (zo mogelijk in vergelijking met de inzet van digitaal onderzoek, DNA, vingersporen en wapens & munitie).

Steeds minder handgeschreven teksten, steeds meer digitale teksten volgens aanvragers van handschriftonderzoek. Maar handschriften verdwijnen komende decennia niet, volgens handschriftonderzoekers zelf.

Relatieve belang handschriftonderzoek is groot omdat het iets zegt over bron én activiteit.

Nederlandse respondenten: terroristen kiezen niet bewust voor handgeschreven teksten.

Volgens overwegend anekdotisch bewijs (een documentaire en de indruk van vier deskundigen uit drie landen) doen ze dat juist wel: om digitale sporen te vermijden.

NFI inventariseerde behoefte aan onderzoek naar Arabische handschriften voor het laatst in 2009, maar alleen onder politie – niet onder inlichtingen- of veiligheidsdiensten. Onderzoek daarna niet herhaald. Behoefte aan onderzoek naar Arabische handschriften is groot volgens Nederlandse handschriftonderzoekers en (potentiële) afnemers handschriftonderzoek, maar zeer complex om aan te bieden.

> Zie hoofdstuk 4

Onderzoeksvraag 5

Wat zijn de belangrijkste redenen voor het verschil tussen de latente behoefte aan handschriftonderzoek ten behoeve van terrorismebestrijding en de manifeste vraag naar dergelijk onderzoek?

Mogelijkheden van forensisch handschriftonderzoek bij afnemers zijn niet voldoende bekend. Maar ook als er meer aan 'marketing' zou worden gedaan, zal de behoefte niet leiden tot concrete vragen. Ten eerste omdat er geen handschriftonderzoek mogelijk is naar in het Arabisch geschreven teksten. Ook zouden handschriftonderzoekers gescreend moeten worden en moeten ze hun werkzaamheden binnen de beveiligde omgeving van de diensten uitvoeren in verband met de vertrouwelijkheid van de documenten. Verder moeten handschriftonderzoekers flexibeler en integraler werken: van bewijsvoering achteraf naar beeldvorming vooraf. Speciale afdelingen in Australië en Spanje zijn goede voorbeelden.

> Zie hoofdstuk 5

Deze uitgave bevat een rapport van onderzoek dat in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) is verricht. De inhoud van dit rapport geeft niet het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weer.

De integrale tekst van WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl. Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2016 WODC

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this report may be reproduced and/or published in any form, by print, photocopy, microfilm, digital publication or any other means, without written permission from the publisher.

Sander Flight *Onderzoek & Advies*

www.sanderflight.nl | 06 - 4131 5432 | info@sanderflight.nl